

CZU: 338(478-13)(091)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3985055>

EVOLUȚIA ECONOMICĂ A REGIUNII DE SUD A REPUBLICII MOLDOVA ȘI REVENIREA LA PROPRIETATEA PRIVATĂ A TERENURILOR AGRICOLE

Adelina REVENCO

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”

În pofida parcurgerii unei perioade de independență de 29 de ani, Regiunea de Sud, la fel ca și întreaga republică, se confruntă cu numeroase provocări atât la nivel regional, cât și național. Nivelul redus de dezvoltare economică și de trai al populației, exodul masiv de forță aptă de muncă, îmbătrânirea și, într-o anumită măsură, degradarea națiunii sunt unele dintre problemele cu care se confruntă populația regiunii. În acest context este important să cunoaștem istoricul dezvoltării regiunii pentru a stabili factorii care au stimulat sau au stopat evoluția economiei, dar și pentru a identifica unele soluții de redresare a situației economice.

Cuvinte-cheie: poziție geografică, invazii, structură etnică, orânduire de stat, industrie, agricultură, colhoz, sovhoz.

THE ECONOMIC EVOLUTION OF THE SOUTH REGION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE RETURN TO THE PRIVATE PROPERTY OF THE AGRICULTURAL LANDS

Despite the 29-year independence period, the Southern Region as well as the entire Republic is facing many challenges both regionally and nationally. The low level of economic development and that of the population living, the massive exodus of work force, aging and to a certain extent the degradation of the nation are some of the problems the population of the region is facing. In this context, it is important to know the history of the development of the region in order to identify the factors that have stimulated or stopped the evolution of the economy, but also to identify some solutions to recover the economic situation.

Keywords: geographical position, invasions, ethnic structure, state planning, industry, agriculture, colhosis, sovhosis.

Introducere

Poziția geografică a Republicii Moldova în cadrul zonei temperate, caracterizată de condițiile naturale favorabile, a determinat stabilirea populației cu traiul aici din cele mai vechi timpuri, dovadă fiind urmele de locuire umană din paleoliticul timpuriu (acum 2700 de ani) ale vânătorilor și culegătorilor ce viețuiau în peșteri și grote [1, p.61]. Paralel cu factorii naturali, un rol deosebit de important în popularea și dezvoltarea teritoriului studiat l-a avut factorul geopolitic. Poziția regiunii, ca *Poartă de trecere spre Balcani*, interesul Rusiei țariste și apoi al succesorului său, au condus la stagnarea dezvoltării industriale a teritoriului, dar și la destabilizarea situației și crearea premiselor pentru conflictele etnice din regiune. Realizând o repercușiune istorică asupra dezvoltării regiunii, reieșind din evenimentele importante care au condiționat schimbările intervenite în agricultură, industrie, structura populației și procesul anevoios și îndelungat de împrumutarea cu pământ, putem delimita patru perioade istorice de dezvoltare a regiunii: *până la Marea Unire cu România (1918); perioada când Basarabia era în componența României Mari (1918-1940); perioada sovietică (1940-1991); perioada de după obținerea independenței (1991-2000).*

Perioada de până la Marea Unire cu România (1918)

Pe parcursul mai multor secole are loc formarea națiunii și a statului moldovenesc, acesta fiind supus unui șir de transformări, determinate de evenimentele istorice ce s-au derulat. Până în anul 1812, teritoriul cercetat este inclus în componența statului moldav, având multe afinități în ocupațiile populației cu întreg principatul, însă fiind caracterizat de o densitate mai redusă a populației. Numărul mai mic al populației era condiționat de factori naturali sau sociali, dintre care un impact mai mare l-au avut căderea cantităților mai mici de precipitații (îngreunează practicarea agriculturii), prezența formelor mai netede de relief (sporeau riscul distrugerilor în cazul invaziilor), lipsa unor orașe sau a fortărețelor în apropiere (care puteau servi ca adăpost și piață de realizare a mărfurilor) etc. Treptat, populația regiunii se adaptează la condițiile existente, astfel secole în șir cea mai răspândită ocupație era creșterea ovinelor, caprinelor, apicultura, cultivarea cerealelor (în special a porumbului), meiului, florii soarelui, viței de vie și a altor culturi agricole [2, p.219]. Un impact negativ vădit asupra dezvoltării regiunii îl sfârșitul secolului a XVII-lea l-au avut birurile mari plătite sultanilor turci, dar și ravagiile devastatoare ale triburilor nomade de tătari.

A doua jumătate a secolului al XVIII-lea este caracterizată de creșterea ponderii culturii plantelor, a șeptelului de animale, precum și a productivității în agricultură, ceea ce contribuie la intensificarea dezvoltării economice a regiunii. În această perioadă sunt construite mai multe instalații hidraulice (pentru funcționarea morilor, olonițelor ș.a.), apar primele manufacturi (însă cu mult mai puține decât în alte regiuni ale țării). Depărtarea de orașele mari, dar și poziția izolată de căile comerciale importante, determină populația să pună bazele confecționării produselor industriale, rolul principal revenind meșteșugarilor, care se preocupau de morărit, rotărit, olărit, fierărit etc. Dezvoltarea economică a regiunii în această perioadă este deseori paralizată, în mod special de războaiele devastatoare ruso-turce, care aduc pagube semnificative economiei regiunii.

Ca urmare a războiului ruso-turc, din anii 1806-1812, are loc subjugarea teritoriului regiunii de către Rusia Țaristă. Această schimbare politico-administrativă nu aduce modificări în caracterul ocupațiilor populației, ci prioritar în direcția de export al mărfurilor. Astfel, dacă până atunci țărani din regiune livrau mărfurile lor la prețuri mici turcilor și tătarilor, apoi acum (în continuare, la fel la prețuri mici) le livrează rușilor. Schimbări mai mari apar în această perioadă în structura etnică a populației. În urma desfășurării reușite a acțiunilor militare de către armata rusească, guvernul țarist impune populația din Bugeac, formată din nogai, să părăsească acest teritoriu, strămutându-i în regiunea Caucazului și în unele gubernii din Novorusia [3, p.154-156]. La fel, odată cu ocuparea de către armatele rusești a cetății Bender au fost permutați cu traiul (preferențial în Crimeea) 12 mii de nogai, iar în anul 1806 încă 5000 de familii (ce constituiau circa 25 000 de persoane) silite să-și schimbe locația [4, p.8]. Drept rezultat, numărul reprezentanților acestei etnii scade semnificativ, iar, conform datelor publicate de geograful V.M. Karbuzan, în anul 1807 au fost forțați să-și schimbe locul de trai ultimii 11 000 de nogai [5, p.24]. Ca urmare a politicii promovate de guvernului țarist, are loc depopularea masivă a regiunii, iar autoritățile aplică măsuri de încurajare a atragerii pentru trai permanent în regiune a reprezentanților anumitor etnii (în mod special, a celor din familia slavă). În perioada anilor 1807-1811 aici s-au stabilit cu traiul circa 47 000 de persoane venite din mai multe gubernii ale Imperiului Țarist și din Ucraina, iar în anii 1806-1812 un flux mare de populație de origine bulgară s-a orientat spre teritoriul stepei Bugeacului, în teama de a fi pedepsită de turci pentru susținerea armatei ruse [6, p.12]. De menționat că localnicii au manifestat toleranță față de popoarele ce au emigrat aici conviețuind pașnic până la momentul actual. Exemple de localități cu populație mixtă sunt: Valea Perjei, Bașcalia – populate de bulgari și români; Fântâna Zânelor – populate de bulgari și ucraineni; Caracui – populate de albanezi și autohtoni români [7, p.21-24].

După anexarea Basarabiei la Rusia Țaristă, guvernul obligă populația regiunii să cultive anumite culturi agricole necesare pieței sale, ceea ce conduce la creșterea suprafețelor ocupate de viță de vie, tutun, porumb, dovlecei, castraveți, plante cultivate în special în văile râurilor. La fel, se impune practicarea sericiculturii, în special între anii 1840 și 1850, întrucât prețurile la mătasile naturale pe piață erau mari și nu satisfăceau cerea, care însă decade ca ramură din cauza imposibilității de a rezista concurenței mari din partea statelor asiatice cu tradiții milenare în acest sens.

O altă ramură importantă a agriculturii devine *pomicultura*, majoritatea producției pomicele fiind cultivată în gospodăriile țărănești, care realizau producția în stare proaspătă sau uscată. Viticultura era rentabilă în special pe proprietățile moșierești, însă către anul 1890 regiunea este mult afectată de filoxeră – un dăunător al viței de vie care invadează teritoriul din ce în ce mai mari. În rezultatul luptei cu acest dăunător au fost puse bazele unei noi metode de cultivare a viței de vie, prin altoirea soiurilor franceze aduse în regiune, rezistente la filoxeră [8, p.338].

Din ramurile creșterii animalelor cea mai prezentă este oieritul, însă o răspândire tot mai mare capătă și creșterea porcinelor (determinată de tradițiile culinare ale populației care a migrat spre regiune).

Industria. Din cauza izolării de Principatul Moldovei și a reducerii posibilităților de a face comerț în mod independent cu statele europene, populația este nevoită să dezvolte mai intens meșteșugăritul. În gospodăriile sale localnicii produceau îmbrăcăminte, încălțăminte, obiecte de uz casnic, unelte agricole ș.a. Meșteșugurile erau mai dezvoltate în satele razeșești, unde se produceau butoaie, roți (pentru căruțe), diverse vase pentru gospodărie etc. Controlul sever al importului și exportului de către băncile rusești și lipsa interesului țării metropole de a dezvolta industria și infrastructura în regiune, chiar în condițiile predominării exportului, nu se materializa în investiții vizibile în economie. Astfel, în cadrul regiunii nu se dezvoltă centre industriale, lipsesc centrele comerciale, iar drumurile se aflau într-o stare deplorabilă.

Începând cu anul 1840 cultura plantelor devine ramura de bază a agriculturii regiunii, iar volumele de roadă obținute sunt tot mai mari [9, p.43]. Creșterea productivității în agricultură servește ca premisă pentru dezvoltarea

tarea unor subramuri noi ale industriei, așa ca: producerea de vin, prelucrarea pieilor, producția de bere, de țigarete etc. Însă, întreprinderile construite nu reușesc să asigure prelucrarea totală a producției; astfel, o parte din aceasta era transportată pentru prelucrare în Rusia.

În această perioadă, cel mai important mijloc de transport pentru mărfuri continua să rămână cel fluvial (în special fiind practicat pe râul Prut). În anul 1871 a fost construit primul segment de cale ferată Tiraspol-Chișinău, care a conectat Chișinăul cu portul Odesa, prin care se efectuau majoritatea exporturilor de pe acest teritoriu.

Perioada în cadrul României Mari (1918-1940)

După Marea Unire, din 1918, statul român a depus eforturi considerabile în vederea redresării vieții economice din regiune. Obiectivele principale au fost axate pe integrarea regiunii economice în spațiul românesc, ținându-se cont de starea dezastruoasă a economiei cauzată de Primul război mondial, dar și de ocuparea teritoriului de către Rusia Țaristă. În această perioadă, un impact negativ asupra dezvoltării economice a regiunii l-a avut și criza economică mondială din 1929-1933, care a determinat scăderea însemnată a prețurilor la produsele agroalimentare, reducerea volumului exportului, creșterea prețurilor la produsele industriale importate, iar, în final, la scăderea nivelului de trai și emigrarea populației.

În perioada anilor 1918-1920 se realizează reforma agrară cu un important impact asupra agriculturii. Starea de haos rezultată din mișcarea țărăneasca și anarhia de până la Unire au determinat mai mulți țărani să preia terenurile agricole de la proprietarii mari și mijlocii. În rezultatul reformei, o parte din țărănimea deținătoare de suprafețe mici sau în genere lipsiți de pământ a fost împrăștiată, fiind redusă suprafața terenurilor luate de țărani de la moșieri. Deși noua lege prevedea ca țărani lipsiți de pământ să fie împrăștiți cu 6-8 ha, în funcție de calitatea terenurilor, iar cei care aveau în posesie terenuri mai mici decât această normă să primească un lot de completare, din cauza lipsei de terenuri disponibile, țăranilor li s-au dat loturi mult mai mici decât prevedea legea agrară (2-3 ha), iar mulți dintre ei au rămas fără pământ.

Reforma agrară nu s-a soldat cu rezultatele scontate, din cauza suprafețelor medii mici ale loturilor de pământ (cca 3,2 ha), ceea ce nu era suficient pentru a asigura un trai decent pentru o familie. Un impact negativ asupra reformei au exercitat și presiunile fiscale prea mari pentru gospodăriile agricole mici [10, p.36]. După anul 1929, odată cu adoptarea „legii Mihalache”, care permitea libera comercializare a terenurilor agricole, o parte dintre țărani săraci a vândut anumite părți din pământuri țăranilor mai înstăriți care încercau să stăpânească satele moldovenești.

Una dintre problemele cu care se confruntă proprietarii de terenuri în această perioadă este productivitatea mica în agricultură, cauzată de mai mulți factori: secetele puternice din anii 1921-1925 și 1928-1929; lipsa inventarului agricol; asigurarea insuficientă cu animale de tracțiune; conjunctura economico-politică internă și cea internațională defavorabilă – scăderea vehementă a volumului de mărfuri exportate și a prețurilor la produsele alimentare din cauza crizei economice mondiale din perioada anilor 1929-1933.

În pofida neajunsurilor, reforma agrară și-a adus contribuția la obținerea unei rentabilități mai mari în agricultură, la creșterea volumului producției animale, dar și la dezvoltarea relațiilor funciare proprii economiei de piață și la creșterea suprafețelor terenurilor cultivate (cca 70% din totalul terenurilor) [9, p.335].

Către anul 1918 industria se afla într-o stare deplorabilă. Pentru relansarea ramurii s-a încercat să se țină cont de potențialul economic local. Războiul mondial și Revoluția din Rusia au afectat capitalul fix, fabricile și uzinele au fost devastate; astfel, pentru restabilire erau necesare volume (sume) mari de capital. Băncile românești venite în regiune nu erau în stare să asigure necesitățile investiționale ale industriei, regiunea nefiind atractivă pentru investitorii din alte state, ceea ce stopa dezvoltarea regiunii.

Dezvoltarea industriei din regiune după Marea Unire este afectată și de capacitățile mici de producere a mărfurilor industriale destinate exportului, ceea ce nu putea asigura o rentabilitate înaltă a producției. Lipsa combustibililor și starea deplorabilă, iar în multe cazuri chiar lipsa drumurilor, influențează deosebit de negativ creșterea economică a regiunii. Astfel, ținând cont de faptul că zona era considerată de risc economic, puțini dintre investitori acceptau să investească bani în industria regiunii. În pofida acestor impedimente, odată cu depășirea crizei economice mondiale din anii 1929-1933, industria din regiune începe să se restabilească. Ramura principală rămâne a fi industria alimentară, în care numărul de întreprinderi mari crește în cea mai mare parte datorită morilor și fabricilor de ulei. Paralel se dezvoltă și subramurile industriei ușoare orientate spre satisfacerea necesităților populației cu încălțăminte și produse textile.

Sectorul construcțiilor se dezvoltă destul de anevoios în cadrul regiunii, unul dintre impedimente fiind lipsa materiilor prime. Spre exemplu, în anul 1924 existau doar două cariere private de extragere a argilei – una privată și una de stat de extracție a pietrei brute, și câte una de stat de extragere a pietrișului și nisipului [9, p.346-347].

Pentru a stimula dezvoltarea economică a regiunii, s-au efectuat lucrări de restabilire a căilor de comunicație distruse în timpul războiului, dar și de construcție a unor noi drumuri. Deși în perioada de dominare a Imperiului Rus au fost construite căi ferate, acestea aveau ecartament diferit, iar odată cu alipirea la România a fost evacuat în Rusia întreg parcul de locomotive și vagoane, ca urmare fiind necesare lucrări de restabilire a ecartamentului pentru a-l putea exploata. Astfel, până în anul 1940 au fost reparate sau pietruite drumurile județene și comunale, toate liniile de cale ferată au fost renovate și consolidate, iar toate podurile au fost reconstruite.

În pofida problemelor de ordin obiectiv sau subiectiv cu care se confrunta economia regiunii de sud a republicii în perioada interbelică, datorită reformelor și eforturilor depuse de autorități, către sfârșitul perioadei se atestă o creștere evidentă a nivelului de dezvoltare, în mod special a ramurilor care se axează pe materia primă locală. Dezvoltarea economică ulterioară este limitată de evenimentele politice care au urmat: ocuparea Basarabiei de către trupele sovietice și cel de al Doilea Război Mondial.

Perioada sovietică – 1940-1991

Începutul perioadei sovietice este caracterizată de schimbarea modului de organizare a economiei: naționalizarea, confiscarea și socializarea mijloacelor de producție, care în ultima instanță aduce prejudicii enorme economiei regiunii.

Cel mai mult, noua formă de organizare se răsfrânge asupra agriculturii. În anul 1940 se dă curs „reformei agrare sovietice”, în rezultatul căreia mai întâi a fost confiscat pământul de la moșieri, mânăstiri și mari proprietari, iar apoi au fost solicitate „benevol” animalele de tracțiune și uneltele pentru lucrarea terenurilor agricole, ceea ce a condus la distrugerea gospodăriilor țăranilor înstăriți.

Una dintre măsurile realizate de către noul guvern este crearea unor gospodării țărănești comune de tip sovietic. Astfel, în luna iulie 1940 au fost create primele ferme agricole de stat, numite „sovhoz”, iar în luna octombrie a aceluiași an guvernul a luat decizia de creare a fermelor agricole colective „colhoz”. În scopul dezvoltării unei agriculturi de performanță, dar și ca punct de reper pentru construirea socialismului, guvernul sovietic amenaja stații de mașini și tractoare agricole (SMT), pentru deservirea cărora erau aduși tractoriști, mecanizatori și alt personal din republicile unioniste, în mod special din Federația Rusă și Ucraina. Utilizarea mijloacelor tehnice urma să sporească productivitatea muncii, însă acestea reprezentau un privilegiu pentru colhozuri, pe când proprietarii de terenuri particulare erau privați de dreptul de a-și procura mijloace de producție. Fiind impuși să încheie contracte de muncă cu SMT, țăranii trebuiau să achite serviciile în producție agricolă, în baza unor norme exagerat de mari stabilite de stat.

În același timp, primele colhozuri și sovhozuri au fost formate în baza deținătorilor de suprafețe mici de teren, iar pentru a mări suprafața ocupată de colhozuri regimul sovietic recurge la măsuri criminale – deportarea localnicilor. În total, pe parcursul anului 1941 din Basarabia au fost strămutate circa 100.000 de persoane, dintre care 97% erau români, iar toate averile acestora au fost naționalizate [11, p.141]. Către finele celui de al Doilea Război Mondial deportările au continuat, iar genocidul asupra populației autohtone s-a manifestat și prin crearea condițiilor artificiale pentru foametea din anii 1946-1947. În consecință, întreaga populație a conștientizat „necesitatea” de a se supune regimului sovietic pentru a rămâne în viață, astfel încât în anul 1951 erau colectivizate 97% din gospodării, iar colhozurile concentrau 99% din teritoriul regiunii.

De menționat că în raioanele din regiune procesul de colectivizare a decurs mai intens (Fig.1) decât în alte raioane ale republicii. Astfel, dacă la 01.01.1948 în medie pe republică cca 10,3% din gospodării erau colectivizate, atunci în regiunea de sud cota acestora era cu 15,68% mai mare și constituia cca 25,68%. Un decalaj mare (de 33,13%) între nivelul de colectivizare în medie pe republică și partea de sud se constată la data de 01.01.1949, când media pe republică constituia 19,5%, iar pentru raioanele de sud – cca 52,63% [12, p.245-246].

În următoarele nouă luni ale anului 1949 procesul de colectivizare capătă cea mai mare amploare. Astfel, la 01.09.1949 cca 78,4% din gospodăriile țărănești din republică au fost supuse procesului de colectivizare, ceea ce constituie cu 2,2% mai puțin decât media pentru regiunea de sud a țării (80,06%). În următorul an numărul de țărani care au aderat la gospodăriile colective a crescut, continuând să se păstreze tendința de creștere mai mare în cadrul regiunii de sud (ponderea este cu 2,86% mai mare decât media pe republică).

În următoarele opt luni, la nivel de republică se atestă o creștere mai mare a ponderii gospodăriilor supuse colectivizării (de 7% comparativ cu 4,92% în cadrul regiunii cercetate). Astfel, decalajul dintre media pe republică (97%) și media pe regiune (97,78%) se micșorează până la 0,78%.

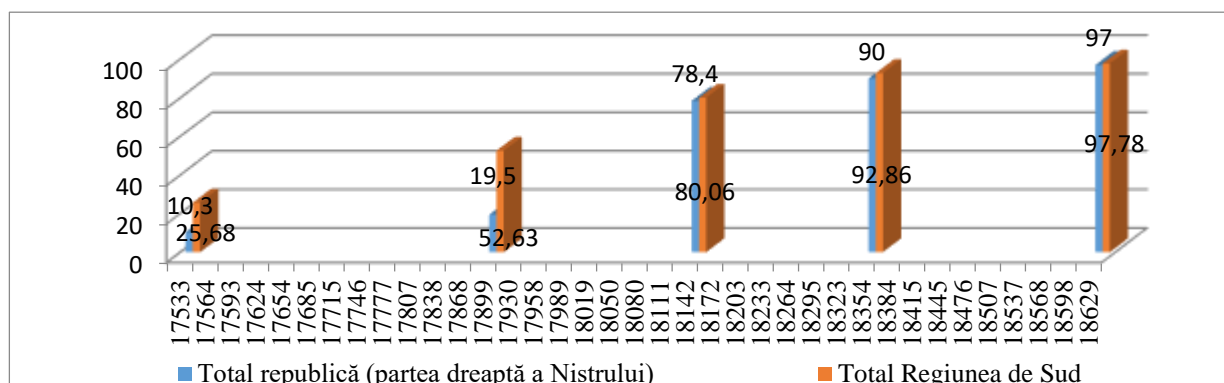

Fig.1. Ponderea gospodăriilor țărănești care au acceptat colectivizarea în anii 1948-1951, %.

Sursa: Elaborată de autor în baza publicației: М.К. Сътник. *Коллективизация сельского хозяйства и формирование класса колхозного крестьянства в Молдавии*. Кишинев: Штиинца, 1976, p.245-246

La nivel de unități administrative procesul de colectivizare are loc cu intensitate diferită. Astfel, ponderea gospodăriilor care au aderat 01.01.1948 la colhozuri varia de la 5,5% în raionul Leova la 67,5% în raionul Ciadâr-Lunga. Astfel, în perioada 01.01.1948 – 01.01.1951 intensitatea procesului de colectivizare este diferită. Spre exemplu, în raionul Ciadâr-Lunga, care la 01.01.1948 era caracterizat ca având cea mai mare pondere (67,5%) a gospodăriilor ce participau în cadrul gospodăriilor colective, la 01.01.1951 ponderea acestora constituie cu 28,9% mai mult (cca 96,4%) (Fig.2). Cel mai intens colectivizarea în această perioadă decurge în raionul Vulcănești, unde la 01.01.1948 cca 6,5% din gospodării erau parte componentă a colhozurilor, iar la 01.01.1951 – toate 100%. O creștere rapidă a ponderii gospodăriilor în cadrul colhozurilor în perioada vizată se atestă în raioanele Leova – de la 5,5% la 99,4%; Olănești – de la 6,7% la 98,2%; Căușeni – de la 10,6% la 100%; Cimișlia – de la 11,5% la 95,5% [12, p.245-246].

Un rol important în procesul de colectivizare l-au avut dimensiunile parcelelor de teren. Astfel, un număr cu mult mai mare de țărani aveau în posesie terenuri agricole de dimensiuni foarte mici, care nu le asigurau volumul necesar de produse alimentare pentru familie și animalele din gospodărie, ei fiind ușor convinși să adere la noua formă de proprietate. O bună parte din terenuri ajung în posesia statului ca urmare a procesului de emigrare a coloniștilor germani, care erau numeroși în cadrul regiunii.

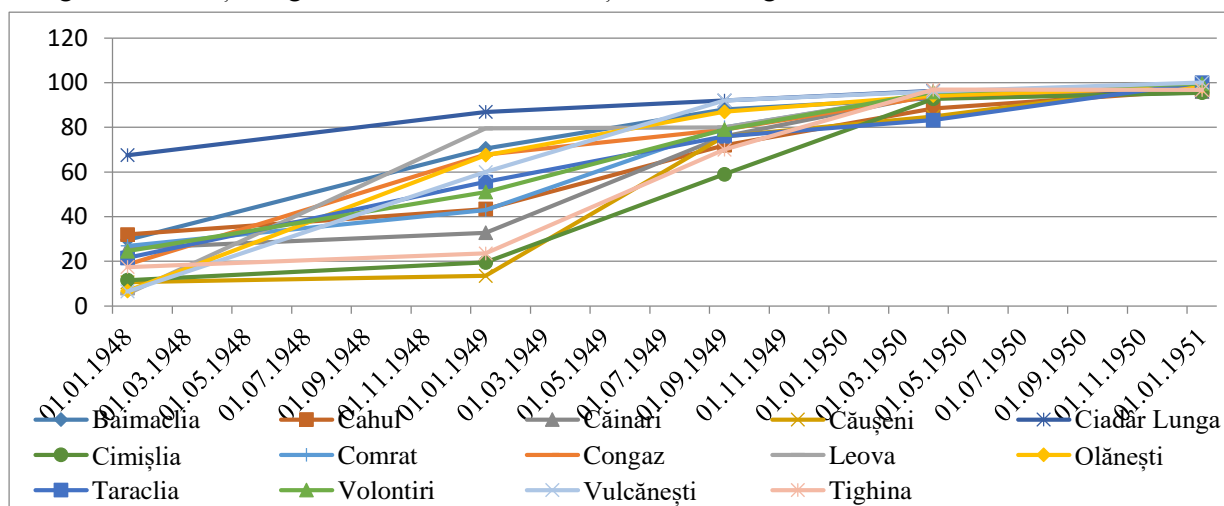

Fig.2. Evoluția procesului de colectivizare în sudul Republicii Moldova în perioada anilor 1948-1951.

Sursa: Elaborată de autor în baza publicației: М.К. Сътник. *Коллективизация сельского хозяйства и формирование класса колхозного крестьянства в Молдавии*. Кишинев: Штиинца, 1976, p.245-246.

Alt aspect care a influențat intensitatea procesului de colectivizare a fost vulnerabilitatea mare a țăranilor față de calamitățile naturale. Dat fiind faptul că regiunea de sud a republicii (comparativ cu celelalte regiuni

ale țării) este supusă mai frecvent secetelor, iar consecințele celei din anul 1945-1946 au fost mult mai drastice, gospodăriile au fost mult afectate, iar țăranii nu dispuneau de animale, ceea ce a făcut imposibilă lucrarea terenurilor și cultivarea plantelor cerealiere.

În scurt timp procesul de colectivizare se finalizează, iar sectorul agricol se dezvoltă după un model nou, cu participarea proprietății de stat în proporție de 100%, astfel încât și terenurile aflate în folosință individuală a locuitorilor din mediul rural aparțineau juridic statului.

În următoarele decenii are loc procesul de concentrare a producției agricole, întrucât specialiștii sovietici considerau că gospodăriile mari sunt mai rentabile. Prin urmare, începând cu anii 1950 are loc comasarea colhozurilor. Astfel, în perioada anilor 1951-1960 numărul acestora la nivel de țară a scăzut de la 1471 la 552. Principiul de concentrare a producției în agricultură a fost aplicat până la sfârșitul perioadei socialiste [13, p.275-276].

Potrivit statisticilor oficiale, numărul colhozurilor se află în descreștere – de la 551 în anul 1970 până la 368 în anul 1985, după care în următorii cinci ani numărul crește la 534. Aceeași tendință se păstrează și pentru numărul angajaților. Astfel, dacă într-un colhoz în anul 1970 în medie activau 1149 de persoane, atunci către anul 1990 numărul acestora scade până la 706 (Fig.3). De menționat că creșterea numărului de colhozuri nu influențează și asupra creșterii numărului de colhoznici, care continuă să se reducă până la sfârșitul perioadei de existență a acestora.

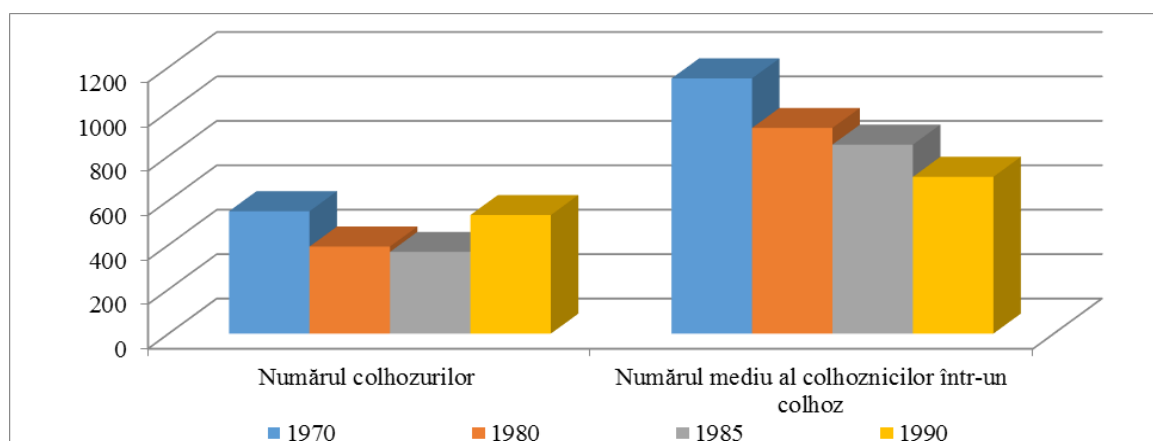

Fig.3. Dinamica numărului de colhozuri și colhoznici într-un colhoz în perioada 1970-1990.

Sursa: *Economia națională a Republicii Moldova, anuar statistic 1990*. Chișinău: Universitas, 1991, p.275-276.

Cauza principală care determină scăderea numărului mediu de colhoznici angajați într-un colhoz este emigrarea masivă a populației de la sat la oraș, în mod special a celei tinere, care se află în căutarea unui loc de muncă mai bine plătit, dar și a unor condiții de trai mai bune, care nu sunt asigurate în localitățile rurale. Printre alte motive se evidențiază creșterea nivelului de asigurare a colhozurilor cu mijloace tehnice, utilizarea pesticidelor și erbicidelor, fapt ce a condiționat eliberarea unui număr mare de forță de muncă.

Potrivit datelor statistice, în perioada anilor 1970-1990 venitul global al colhozurilor și beneficiile acestora sunt în creștere (Tab.1). Spre exemplu, dacă în anul 1970 venitul global al colhozurilor constituia 0,8 miliarde de ruble, în 1990 acestea cresc de cca 2,6 ori, constituind 2,1 miliarde de ruble (Tab.1). Aceleași tendințe de creștere sunt atestate și în cazul beneficiilor colhozurilor care cresc de 3,44 ori, de la 294,6 milioane de ruble în anul 1970 la 1015,0 milioane de ruble în anul 1990 [13, p.275-276].

Sporirea veniturilor și creșterea rentabilității gospodăriilor se face posibilă datorită investițiilor în procesul de mecanizare, chimizare și electrificare a agriculturii. Dovadă în acest sens servește creșterea parcului de tractoare – de la 49 mii bucăți în anul 1980 la 51,1 mii în 1990; a parcului de autocamioane cu 3 mii bucăți, în anul 1990 constituind 29,2 mii; de combine – de la 2,5 mii la 3,6 mii bucăți și altele. La fel, crește volumul îngrășămintelor organice folosite în agricultură. Astfel, dacă în anul 1980 în total în colhozuri, sovhozuri și întreprinderi agricole sunt utilizate cca 7,9 milioane de tone, atunci până în anul 1990 volumul acestora a crescut cu 1,8 milioane de tone. Procesul de electrificare a gospodăriilor agricole care s-a finisat către anul 1970, când practic toate localitățile au fost conectate la rețeaua electrică, a contribuit la creșterea numărului de utilaje agricole electrice întrebuințate în mod special în sectorul zootehnic [13, p.275].

Tabelul 1

Indicatorii de progres al colhozurilor în perioada anilor 1970-1990

Indicatorii	1970	1980	1985	1990
Numărul colhozurilor (la sfârșitul anului)	551	392	368	534
Terenuri agricole, mii ha	1968,7	1338,3	1210,4	1523,4
Numărul mediu anual al colhoznicilor, mii persoane	633,2	363,3	313,1	377,5
Producția agricolă (în prețuri comparabile față de anul 1983), mld ruble	2,2	1,7	1,8	2,1
Venitul global al colhozurilor (în prețuri efective), mld ruble	0,8	0,6	0,9	2,1
Beneficiul, mil ruble	294,6	120,7	395,9	1015,0
Numărul de animale productive, mii capete:				
- bovine	603,4	676,8	732,6	681,4
- inclusiv vaci	209,9	234,3	219,2	218,2
- porcine	1014,4	1215,1	1384,3	1238,2
- ovine și caprine	450,1	361,7	320,8	323,6

Sursa: *Economia națională a Republicii Moldova, anuar statistic 1990*. Chișinău: Universitas, 1991, p.275-276.

În pofida datelor statistice optimiste, totuși situația angajaților în colhozuri nu era tocmai cea mai bună. Cel mi mare impact îl au prețurile de cost mici la produsele agricole, dar și faptul că în specializarea unională a agriculturii republicii predominau ramurile consumatoare de un număr mare de forță de muncă (viticultura; pomicultura; cultivarea tutunului, a plantelor etero-oleaginoase etc.), ceea ce presupunea implicarea în munci agricole grele, inclusiv cu impact negativ asupra sănătății, dar și obținerea unor venituri nu prea mari și, respectiv, imposibilitatea de a asigura condiții de trai decente. În consecință, numărul de colhoznici se află în scădere continuă, iar vârsta acestora – în creștere, scăzând din calitatea și randamentul forțelor de muncă și impunând necesitatea identificării a unor soluții.

Paralel cu organizarea colhozurilor în cadrul statului, la fel ca și în toate republicile unionale, au fost întemeiate sovhozuri, scopul cărora era de a integra activitatea agricolă cu cea industrială. Aceasta fiind una dintre soluțiile de redresare a situației precare în care se aflau țăranii și de a le oferi posibilitatea obținerii unor venituri mai mari.

Această formă de gospodărire a permis îmbinarea ramurilor agriculturii cu ramurile industriale, astfel încât cel mai frecvent apar „sovhozuri-fabrică” cu o specializare îngustă în cele mai rentabile ramuri ale agriculturii: producerea conservelor din fructe și legume; a sucurilor; vinurilor; de cultivare a tutunului etc.

Tabelul 2

Indicatorii de progres al sovhozurilor în perioada anilor 1970-1990

Indicatorii	1970	1980	1985	1990
Numărul sovhozurilor (la sfârșitul anului)	145	353	473	400
Terenuri agricole, mii ha	358,3	777,7	880,8	692,5
Numărul mediu anual al lucrătorilor, mii persoane	95,3	256,9	276,5	188,3
Beneficiul, mil ruble	32,1	68,4	174,4	561,2
Numărul de animale productive, mii capete:				
- bovine	105,5	249,1	287,3	181,2
- inclusiv vaci	36,8	95,3	110,8	76,1
- porcine	155,6	349,1	373,6	227,5
- ovine și caprine	70,8	155,4	215,3	131,7

Sursa: *Economia națională a Republicii Moldova, anuar statistic 1990*. Chișinău: Universitas, 1991, p.279-280.

Potrivit datelor statistice, în perioada anilor 1970-1985 numărul sovhozurilor crește simțitor. Astfel, în anul 1970 în republică erau 145 de sovhozuri, iar în 1985 deja 473 unități (Tab.2). Cele mai multe dintre ele erau specializate în prelucrarea strugurilor și producerea sucurilor/vinurilor. Astfel, dacă în anul 1965 în regiune erau 16 sovhozuri-fabrică vitivinicole, atunci în anul 1983 numărul acestora a ajuns la 219 [13, p.279-280].

Deși prognozele pentru existența și buna funcționare a sovhozurilor în perioada de după anii 1970 erau destul de optimiste, după anul 1985 numărul acestora este în descreștere. Astfel, în timp ce această formă de organizare a gospodăriilor agricole era considerată productivă, în realitate buna ei funcționare se bazează doar pe susținerea financiară a statului. Astfel, odată cu începutul crizei economice și slăbirea capacității de a oferi subsidii, numărul sovhozurilor se reduce de la 473 în 1985 la 400 în anul 1990 (Fig.4).

Analizând comparativ dinamica numărului de sovhozuri și colhozuri, se observă că numărul colhozurilor este în descreștere în perioada 1970-1985, după care până în 1990 se atestă o ușoară creștere, pe când numărul de sovhozuri este în creștere în perioada 1970-1985, iar până la anul 1990 trendul este negativ. Descreșterea numărului de colhozuri și creșterea numărului de sovhozuri sunt argumentate de politica promovată la nivel de stat. În același timp, odată cu începutul crizei politice de la mijlocul anilor 1980 se conturează și începutul crizei economice, iar gospodăriile de tip sovhoz nu mai primesc subsidii de la stat și o parte din ele se reorganizează sub formă de colhozuri.

Astfel, sovhozurile sunt primele gospodării țărănești care nu rezistă schimbărilor din societate și care la scurt timp sunt urmate de colhozuri. Dezvoltarea sectorului agricol nu corespunde cerințelor economiei de piață, din motivul unei productivități a muncii scăzute, caracterului extensiv al agriculturii și productivității reduse a muncii, veniturilor mici obținute de către țărani, dar și din cauza lipsei de atitudine față de proprietatea colectivă manifestată de către țărani.

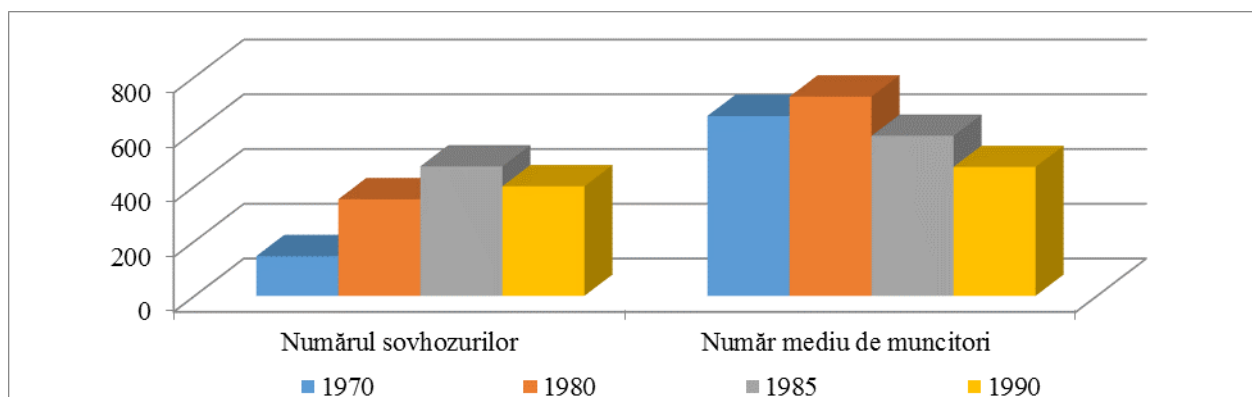

Fig.4. Dinamica numărului de sovhozuri și de a numărului mediu de muncitori într-un sovhoz în perioada 1970-1990.

Sursa: *Economia națională a Republicii Moldova, anuar statistic 1990*. Chișinău: Universitas, 1991, p.279-280.

Deși statul promovează o politică limitativă vădită privind sectorul individual, totuși eficiența acestuia este superioară gospodăriilor publice. Spiritul de proprietate stimulează responsabilitatea și interesul personal al țăranului în obținerea unor cantități mai mari de roadă. Spre exemplu, în anul 1965 sectorului individual îi aparțineau 5,7% din terenurile agricole și 6,25 din terenurile arabile, dar acesta producea peste 21% din volumul producției agricole totale și 38% din volumul celei animaliere. În majoritatea gospodăriilor individuale se cultivau produse agricole de primă necesitate. Astfel, în anii 1960-1990 ponderea cartofilor și fasulelor recoltate în astfel de gospodării constituia cca 80-90% din cele cultivate, iar ponderea porumbului pentru boabe a crescut de la 15,7% în anii 1971-1980 până la 23,55 în anii 1981-1990. Ponderea produselor animaliere obținute în gospodăriile individuale este și mai mare [14, p.67].

Criza alimentară de la începutul anilor '80 a determinat autoritățile să recunoască rolul important al gospodăriilor individuale, iar ulterior și să reducă restricțiile aplicate acestui sector. De menționat că gospodăriile individuale ofereau în anii 1950-1960 cca 30-40% din veniturile anuale ale familiilor de țărani, scăzând până la 25-30% în anii 1980-1990, iar după anii '90 au servit ca bază pentru noile gospodării particulare [14, p.68].

Întemeierea gospodăriilor agricole „comune” a condiționat declinul agriculturii socialiste în pofida tuturor succeselor obținute (creșterea nivelului de mecanizare și chimizare, aplicarea realizărilor științei, creșterea productivității agricole etc.), motivul fiind faptul că noțiunea de proprietate își pierde sensul și crește indiferența față de obiectul muncii – pământul.

În aceste condiții urmează „MICA PRIVATIZARE”, care reprezintă un prim pas spre modificarea formelor de proprietate asupra pământului și își are începutul la finele anilor '80 – începutul anilor '90.

Distanțarea țăranului de pământ, condiționată de proprietatea „comună” asupra pământului, a continuat să se manifeste, determinând reducerea volumului producției agricole, a efectivului de animale și a nivelului de asigurare a populației cu produse agricole. Pentru a diminua efectele crizei agriculturii și a asigura populația cu produse alimentare, guvernarea a decis asupra repartizării loturilor de pământ unor locuitori ai urbelor, membri ai cooperativelor pomicole și legumicole, astfel numărul proprietarilor de pământ mărindu-se de la 66,6 mii de familii la 244 mii în 1992 [14, p.69].

Măsurile întreprinse n-au soluționat pe deplin problema asigurării cu produse alimentare, de aceea în anul 1991 a fost adoptată Hotărârea „Cu privire la proiectul concepției reformei agrare și dezvoltarea social-economică a satului în R.S.S. Moldova” [15]. Conform acesteia, a fost aplicat programul „micii privatizări”, care prevedea: acordarea titlului de proprietate privată asupra terenurilor adiacente caselor cu o suprafață nu mai mare de 0,3 ha pentru o familie din mediul rural; extinderea acestor loturi până la 0,3 ha pentru fiecare familie, distribuirea suplimentară a câte 0,1 ha pentru o persoană familiilor cu trei și mai mulți copii (dar nu mai mult de 0,75 ha unei familii).

În urma acestor acțiuni au fost distribuite suplimentar populației 100,3 mii ha de terenuri; astfel, suprafața medie a loturilor de pământ de lângă casă a constituit 0,31 ha, iar suprafața totală a loturilor individuale (de lângă casă) a ajuns să constituie, la 01.01.1994, 12,8% din totalul terenurilor agricole [14, p.69].

La începutul colectivizării, industria este considerată o ramură mai puțin importantă, cu excepția subramurilor industriei alimentare care erau susținute de către autorități, deoarece produsele acestora erau necesare pe piața URSS. Prin urmare, ramurile de prelucrare a cărnii și producerea mezelurilor și conservelor din carne, de producere a conservelor din legume și fructe, vinificației, de fermentare a tutunului au fost trecute în categoria de *subordine unională*, ceea ce presupunea creșterea volumului de producție și orientarea produselor finite spre piața unională (prioritar cea a RSFS Ruse), fără a se investi sume mari de bani în aceste ramuri. Întrucât conform prevederilor planurilor cincinale elaborate la Kremlin industria rămâne una dintre ramurile secundare ale economiei RSSM, republica beneficiază în primii 10-15 ani doar de investiții modeste în domeniul industriei alimentare și, în unele cazuri, ale industriei ușoare. Un impediment în dezvoltarea industrială a republicii, în general, și a regiunii de sud, în mod particular, îl constituie lipsa drumurilor și a căilor ferate, distruse în timpul celui de al Doilea Război Mondial. Din cauza lipsei investițiilor, dar și a materialelor de construcție, acestea sunt restabilite anevoios.

Primele întreprinderi industriale finanțate de către regimul sovietic încep să fie construite după anul 1945 și reprezintă fabrici de prelucrare primară a strugurilor și de producere a vinurilor localizate în Cimișlia, Vulcănești, de prelucrare a laptelui și de producere a cașcavalurilor în Leova, Cimișlia, Comrat, Ciadâr-Lunga, de pâine în Vulcănești. La fel, sunt construite fabrici noi de conserve în Căușeni, Cahul, de producere a uleiurilor în Căușeni, de prelucrare a tutunului în Ciadâr-Lunga. În anul 1961 a fost inițiată o tentativă de a soluționa problema aprovizionării cu materiale de construcție a regiunii prin construcția întreprinderii de producere a betonului armat și a pieselor din beton armat în orașul Cahul. Prin urmare, are loc un proces de diversificare a producției industriale, care este realizat în conformitate cu planurile de dezvoltare cincinală aprobate la Moscova.

Cea mai mare parte a întreprinderilor industriale construite aparțin subramurilor industriei alimentare, celelalte ramuri industriale sunt reprezentate de un număr mic de întreprinderi sau nu se regăsesc în general. Drept rezultat, regiunea cedează în ceea ce privește volumul producției industriale pe cap de locuitor în raport cu media pe republică. Spre exemplu, dacă în anul 1960, comparativ cu media pe republică Regiunii de Sud-Est îi revine 225,9%, Regiunii de Centru – 116,5%, apoi celei de Sud îi revin doar 57,0%. Aceeași situație se menține și în anul 1974, când ponderea producției industriale pe cap de locuitor în Regiunea de Sud față de media pe republică este mai mică și constituie 61,4%, comparativ cu 78,3% în Regiunea de Nord, 102,5% în Regiunea de Centru și 183,2% în cea de Sud-Est [16, p.33]. Un impediment în dezvoltarea industrială a regiunii îl constituie nivelul slab de asigurare cu transformatoare de înaltă tensiune de 35 kw și mai mult, deoarece dezvoltarea industrială este imposibilă fără o bună asigurare cu energie electrică, lipsa școlilor de meserii pentru pregătirea cadrelor, lipsa resurselor naturale, nivelul slab de dezvoltare a rețelelor de transport etc.

Aceleași tendințe de reținere în dezvoltarea economiei Regiunii de Sud se evidențiază și în urma analizei comparative a ponderii industriei în raport cu restul țării. În pofida tendințelor de creștere a nivelului de industrializare, aceasta cedează considerabil celorlalte regiuni. Astfel, în anul 1960 Regiunea de Sud concentra 4,8% din totalul muncitorilor și 9,0% din totalul fondurilor fixe de producție ale republicii, pe când Regiunea de Centru concentra în același an 44,6% din totalul angajaților și 36,8% din fondurile fixe ale republicii. Deși se

constată un trend pozitiv de creștere a nivelului de industrializare a regiunii, către anul 1977 aceasta concentrează 7,3% din angajați și 10,1% din fondurile fixe ale țării. Eforturile depuse de autoritățile de la Moscova în scopul sporirii nivelului de industrializare a regiunii în perioada anului 1960-1975 se rezumă la construcția unor întreprinderi industriale ce aparțin subramurilor industriei ușoare. Astfel, către anul 1975 regiunea produce 11% din totalul producției industriale din țară și 17,2% din producția industriei alimentare a republicii. Cele mai dezvoltate ramuri sunt: industria vinicolă – 32,8% din totalul producției republicii; industria uleiurilor eterice – 59%; de conserve – 10,6%; unt și brânzeturi – 14,1%; industria morăritului – 12,7% din totalul producției pe republică [1, p.286].

Tot în perioada anilor 1960-1975 sunt construite sau reconstruite o serie de întreprinderi ale industriei alimentare, printre care se remarcă fabricile de vinuri (prezente în toate raioanele). Cele mai renumite sunt „Purcari” din raionul Ștefan Vodă, „Ciurmai” din raionul Vulcănești, dar și un număr mare (cca 24) de sovhozuri-fabrică care produceau produsul primar al ramurii vitivinicole, exportat ulterior în Federația Rusă pentru prelucrare finală și îmbuteliere. A crescut numărul fabricilor de conserve construite/reabilitate, cum ar fi cele din Cantemir [17, p.166], Cimișlia [18, p.339-340], Leova [19, p.68-69], Ștefan Vodă [20, p.297-298], de uleiuri eterice din Leova (orașul Leova, satele Cneazevca și Beștemac din cadrul raionului), Pervomaisc, raionul Căușeni [21, p.569], Căinari [21, p.561]. O răspândire largă capătă fabricile de unt și brânzeturi, amplasate în Cahul [21, p.240-242], Basarabeasca [22, p.364], Taraclia [20, p.349], Vulcănești [22, p.91-92], Căușeni, cele de bere – Cimișlia și Cahul, de pâine și produse de panificație prezente în toate centrele raionale.

Datele expuse mai sus reflectă prezența unui număr mare de întreprinderi ale industriei alimentare. Din numărul total de cca 60 de întreprinderi existente în regiune în anul 1975, doar în jur de 18% le constituie cele ce aparțin altor subramuri decât industriei alimentare. Industria ușoară este reprezentată de trei întreprinderi de producere a covoarelor (Comrat [21, p.363-364], Taraclia, Ciadâr-Lunga [18, p.290-291]) și o secție la Ștefan Vodă; mai funcționează o întreprindere de fermentare a tutunului la Ciadâr-Lunga; două întreprinderi de producere a articolelor din beton armat la Comrat și Cahul; de producere a cărămizii – la Comrat și Căușeni, Vulcănești; una de prelucrare a lemnului la Taraclia și câteva întreprinderi ale industriei constructoare de mașini: uzina mecanică din Taraclia, uzina de utilaj electrotermic și uzina experimentală din Ciadâr-Lunga.

În pofida faptului că dezvoltarea industriei în regiune, la fel ca și în ansamblu pe țară, este modestă, totuși urmărim tendința administrației de a amplasa întreprinderile mari, care pot oferi venituri mai importante, în regiunile în care predomină alte etnii decât românii. O altă măsură întreprinsă de autorități a fost „asigurarea” întreprinderilor industriale cu cadre „calificate” aduse prioritar din Ucraina și din Federația Rusă (pornind de la cadre administrative și terminând cu cele de deservire cu un nivel de calificare foarte jos).

La fel a fost evitată construcția întreprinderilor care asigură întreg ciclul producției în cadrul republicii și crearea legăturilor de producție cu întreprinderile industriale amplasate în alte republici unionale. Astfel, complexul industrial al regiunii este inclus în cadrul celui unional, iar cele mai mari întreprinderi sunt subordonate direct Moscovei. Prin urmare, constatăm caracterul politico-strategic al amplasării întreprinderilor industriale, fără a se ține cont de aspectul economic și de alți factori de amplasare.

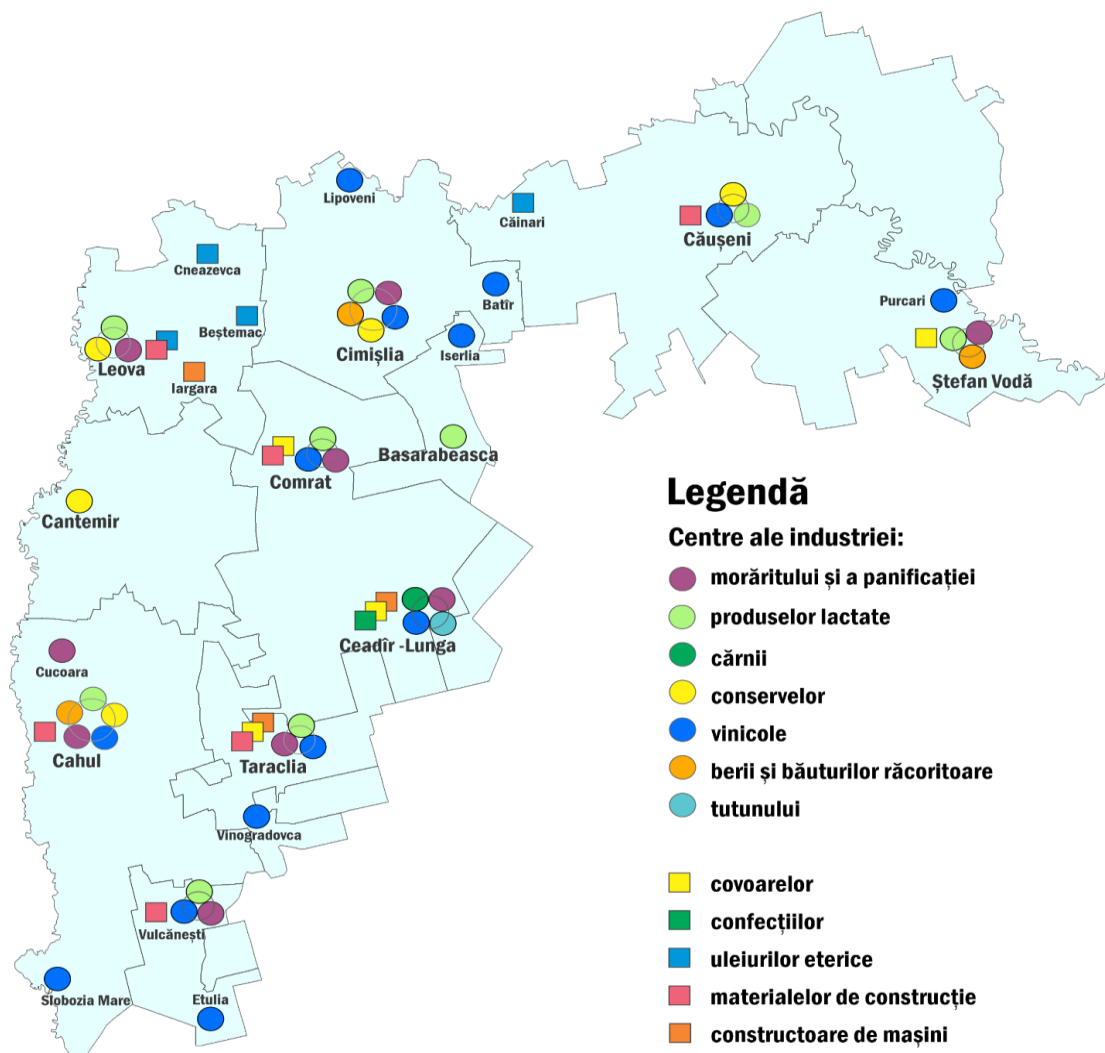
În astfel de condiții dezvoltarea industrială a Regiunii de Sud are loc lent, iar dependența de piața Uniunii Sovietice în procurarea materiilor prime, energiei electrice, utilajelor și tehnicii necesare procesului de producere induce regiunea într-un colaps economic odată cu dezbinarea de la sistemului socialist.

Un obiectiv important pentru autoritățile de la Moscova este dezvoltarea rețelelor de transport. Odată cu procesul de restabilire a statului după cel de al Doilea Război Mondial, reabilitarea și construcția noilor drumuri are loc destul de dinamic, fiind determinată de poziția geografică a regiunii (poartă de trecere spre Balcani) care corespunde intereselor geopolitice ale URSS.

În această perioadă sunt construite și reconstruite o serie de trasee rutiere de importanță locală, națională și internațională, cum ar fi: Chișinău – Cimișlia – Comrat – Vulcănești – Reni (Ucraina); Tighina – Căușeni – Cimișlia – Reni. A fost restabilită rețeaua de căi ferate și adaptată la standardele URSS (cu ecartament larg): Tighina – Basarabeasca – Etulia cu ieșire spre Ucraina; Basarabeasca – Iargara – Cantemir – Cahul cu ieșire spre România. În scopul diversificării mijloacelor de transport utilizate este construit aeroportul din Cahul și conducta de gaze naturale Chișinău – Odesa.

Harta 1

Repartiția teritorială a întreprinderilor industriale în cadrul Regiunii de Sud în perioada 1945-1975

Sursa: Elaborată de autor în baza informației colectate din *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, vol.II, p.364; vol.III, p.240-242; 363-364; 561; 569; vol.IV, p.68-69; vol.VI, p.297-298; 349; vol.VII, p.290-291; 339-340 / Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești. Chișinău, 1971-1977 și din *Ghidul orașelor din Republica Moldova*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, p.166.

Perioada de după obținerea independenței (1991-2000)

O importanță deosebită pentru diversificarea formelor de proprietate și gospodărire în agricultură are aprobarea la 25 decembrie 1991 a „Codului funciar” [23] prin Hotărârea Parlamentului nr.828-XII, care prevede legiferarea diferitor forme de proprietate (inclusiv privată); posibilitatea de a părăsi benevol gospodăriile colective de stat și interdicția de a repartiza în continuare terenuri pentru vile. În următoarea perioadă, forțele ostile procesului de împrăștiere a țăranilor au încercat să împiedice reformele, însă, în pofida tuturor greutăților, numărul țăranilor proprietari a continuat să crească. Astfel, de la 01.01.1992 până la 01.01.1995 cca 13 958 de gospodari au solicitat să lucreze individual loturile de teren.

Modificarea „Codului funciar” în anul 1995, care prevedea ca „...suprafața de teren ce se atribuie întreprinderii agricole nou-înființate nu poate fi mai mica decât mărimea unui câmp din asolament conform proiectelor de organizare a teritoriului aprobate în modul stabilit...” [24] (în Republica Moldova o solă are în medie 50-150 ha), împiedică retragerea în continuare a țăranilor din gospodăriile colective, întrucât o cotă de teren avea în medie dimensiunea de 1,7 ha. Astfel, în următorul an se creează de cinci ori mai puține gospodării

țărănești. Ca rezultat al acestor fărâdelegi, țărani au înaintat revendicări obligând autoritățile să anuleze amendamentele care încălcau Constituția Republicii Moldova. În ianuarie 1996 Curtea Constituțională a abrogat prevederile care interziceau ieșirea liberă a țăranilor din gospodăriile colective și posibilitatea creării gospodăriilor particulare. Procesul de privatizare a terenurilor a luat o mai mare amploare începând cu anul 1998, odată cu lansarea programului Pământ raportat la nivel de stat (Tab.3). Astfel, la nivel de republică în perioada 1997-1999 numărul persoanelor împrorietărite crește cu 124115 (ce constituie 105,73% în raport cu anul 1997). De menționat că Regiunea de Sud se plasează pe locul doi printre celelalte regiuni după ponderea persoanelor împrorietărite din totalul persoanelor cu dreptul la cotă de teren, înregistrând în anul 1997 o pondere de 7,2%, iar în anul 1999 – 13,6% (fiind depășită de Regiunea de Centru, unde în anul 1997 sunt împrorietărite 26,9% din totalul populației cu drept la cotă de teren, iar în anul 1999 – 41,6%).

În anul 1999 procesul de privatizare ia o amploare mai mare în cadrul Regiunii de Nord, crescând de 4,6 ori comparativ cu anul 1997, pe când în Regiunea de Centru și în cea de Sud crește de cca 2 ori. Privatizarea mai rapidă în Zona de Centru a republicii este determinată de prezența municipiului Chișinău, care reprezintă cea mai dinamică piață pentru comercializarea producției agricole a republicii, profilul vitipomicol al agriculturii care nu necesită un volum mare de mijloace tehnice, suprafețele mici ale cotelor de teren, dar și de exprimarea mai accentuată a spiritului de proprietar.

Tabelul 3

Dinamica privatizării pământului în cadrul Republicii Moldova în perioada 1997 -1999

Unitățile administrative teritoriale	Numărul de persoane cu dreptul la cotă de teren	Numărul de persoane împrorietărite cu teren la 01.01.1997	În % față de total persoane cu dreptul la cotă	Numărul de persoane împrorietărite cu teren la 01.01.1999	În % față de total persoane cu dreptul la cotă
Total republica	1017177	117002	11,6	241117	23,7
Regiunea de Nord	460164	12213	2,9	62330	13,5
Regiunea Centru	368058	86042	26,9	153099	41,6
Regiunea de Sud	188955	18747	7,2	25688	13,6

Sursa: Sochircă V. *Studiu economico-geografic al sectorului particular al agriculturii Republicii Moldova*: Teză de doctor. Iași, 1999, p.74.

Regiunile de Nord și de Sud sunt specializate preponderent în cultivarea plantelor cerealiere, culturilor tehnice și furajere, care necesită utilizarea tehnicii agricole. Astfel, lipsa tehnicii, a piețelor de realizare a mărfurilor, dar și existența unor gospodării agricole de stat și colective puternice în perioada sovietică erau un obstacol în calea împrorietării țăranilor.

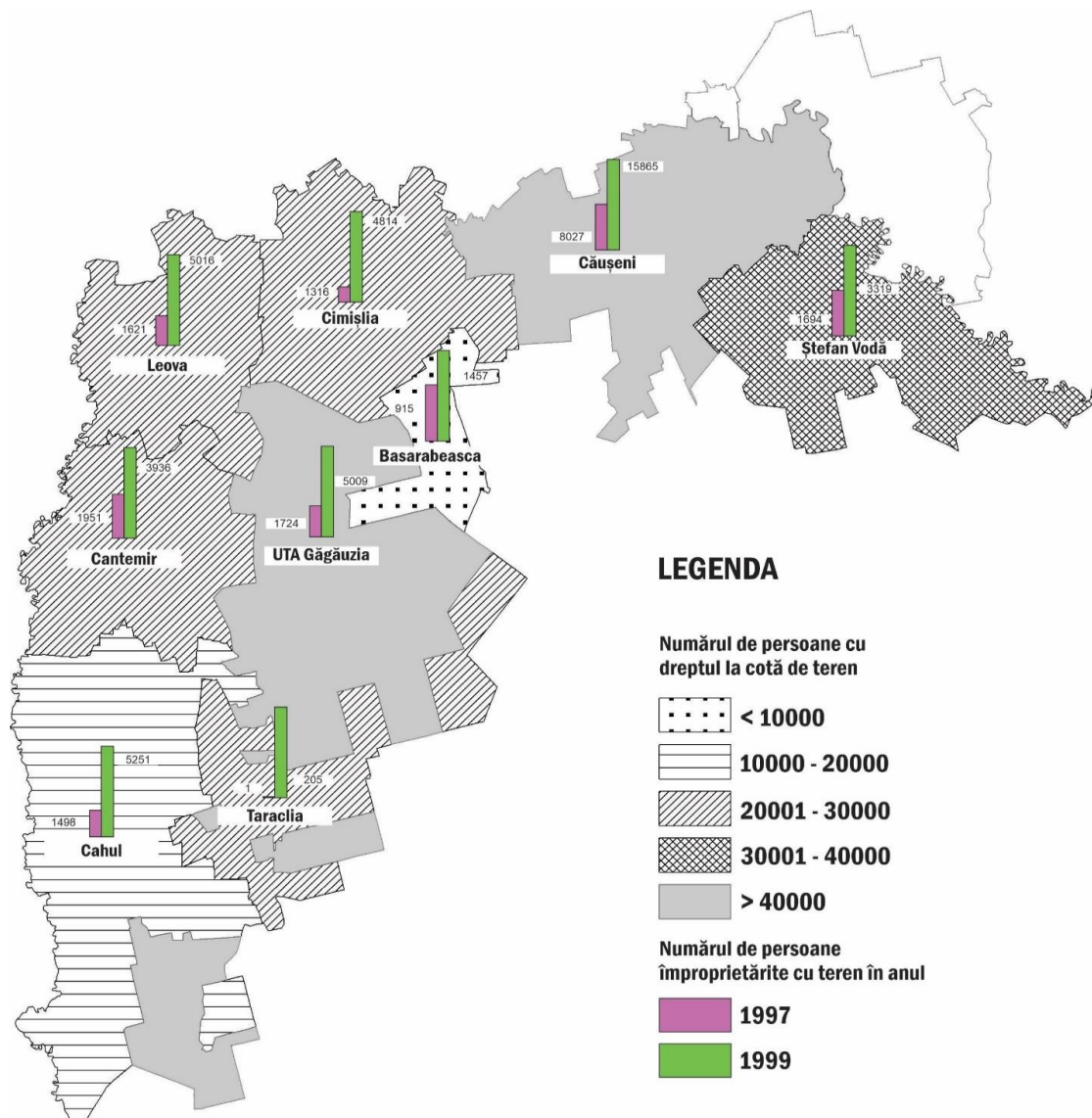
În cadrul Regiunii de Sud procesul de împrorietărire decurge neuniform, fiind determinat de mai mulți factori. Analiza poziției geografice a unităților administrative și numărul de persoane cu dreptul la cotă de teren nu reflectă anumite legități.

Astfel, deși raionul Cimișlia este poziționat mai favorabil în raport cu o altă piață de realizare a mărfurilor – municipiul Chișinău, numărul persoanelor împrorietărite cu pământ în anul 1997 constituie 1316 persoane, comparativ cu 1621 de persoane în Leova și 1951 în Cantemir, raioane situate la distanțe mai mari de municipiul Chișinău.

În același timp, constatăm că toate cele trei raioane menționate fac parte din aceeași categorie de unități administrative, cu un număr de persoane cu dreptul la cotă variabil între 20001 și 30000. Aceleași discordanțe se constată și în cazul raioanelor Ștefan Vodă și Taraclia, ambele având între 30001 și 40000 de proprietari, dar care se deosebesc considerabil după numărul persoanelor împrorietărite (Harta 2). Prin urmare, dacă în raionul Taraclia în anul 1997 doar un proprietar a solicitat să obțină dreptul de a lucra de sine stătător cota sa de teren, atunci în raionul Ștefan Vodă numărul acestora era de 1694, crescând în următorul an cu 204 persoane în raionul Taraclia și cu 1625 în raionul Ștefan Vodă.

Harta 2

Repartizarea numărului de persoane cu dreptul la cotă de teren și a numărului de persoane împroprietărite în cadrul Regiunii de Sud în perioada 1997-1999

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor colectate din: Sochircă V. *Studiu economico-geografic al sectorului particular al agriculturii Republicii Moldova*: Teză de doctor. Iași, 1999, p.74.

Analiza poziției geografice constată prezența hotarului direct cu Ucraina în cazul ambelor raioane, pe când distanța până la centrele de realizare a mărfurilor este diferită, evidențiind apropierea raionului Ștefan Vodă de Chișinău, iar a raionului Taraclia de Odesa (de menționat perspectivele mai mari de realizare a mărfurilor agricole în Odesa datorită numărului mai mare al populației). Aceleași discrepanțe se constată și în cazul raionului Căușeni și UTAG, în care numărul persoanelor cu drept de proprietate depășește 40000. Dintre acestea, în anul 1997 în raionul Căușeni 8027 au solicitat să obțină titlul de proprietar, iar în UTAG doar 1724, crescând în următorul an cu 3285 în UTAG și cu 7838 în Căușeni. Prin urmare, se evidențiază alt factor care influențează intensitatea procesului de împroprietărire – componenta etnică a unităților administrative.

Structura etnică a populației constituie unul dintre factorii care influențează procesul de împroprietărire cu teren agricol. Astfel, la 01.01.1999 în raioanele populate predominant de români gradul de privatizare a terenurilor este mai mare și constituie cca 29,8%, pe când în cele de ucraineni – cca 14,3%, de găgăuzi – 10,5%, de

bulgari – 9,3%, în rândul cărora s-a înrădăcinat mai tare obișnuința de a lucra în comun. Acest fapt este vizibil și în cadrul Regiunii de Sud, în care componența etnică este mai pestriță decât în restul republicii (Harta 2).

Un alt factor important în cadrul regiunii este prezența gospodăriilor mari incluse în fondul funciar de stat și care în anul 1999 nu erau supuse privatizării. Exemple de astfel de gospodării se întâlnesc în raionul Leova – localitățile Beștemac, Cazangic, Ceadâr, Cneazevca și altele; în raionul Cahul – localitățile Bucuria, Badicul Moldovenesc, Larga Nouă, Roșu etc., în raionul Taraclia – localitățile Albota de Jos, Albota de Sus, Aluatu, Cealic, Musaitu etc.

În anul 2000 procesul de împrumțărire cu terenuri agricole a luat sfârșit, însă întemeierea gospodăriei private în condițiile Republicii Moldova a exercitat o presiune mare asupra țăranilor din mai multe motive: suprafețelor mici de teren, insuficienței resurselor financiare, insuficienței tehnicii agricole, a produselor chime, pieței de realizare a mărfurilor etc. Aceste impedimente rămân a fi nedepășite în totalitate până astăzi, în pofida faptului că au fost depuse mai multe eforturi de susținere a agricultorilor, de consolidare a terenurilor agricole, de creare a gospodăriilor productive și rezistente la necesitățile și provocările actuale.

Concluzii

Dezvoltarea economică reală a regiunii își ia începutul odată cu revenirea în componența României. Din cauza perioadei scurte de aflare în această componență, dar și din cauza crizei economice mondiale din perioada 1929-1933, nu au fost înregistrate rezultate notorii privind dezvoltarea economică a regiunii.

În perioada sovietică se stabilește caracterul agricol al economiei regiunii, la fel ca și al statului în general, condiționat de politica promovată de partidul comunist de susținere a subramurilor agriculturii și industriei alimentare (specifică majorității republicilor unionale).

Dezvoltarea ramurilor industriale poartă un caracter sporadic, cu tendințe vădite de modificare a componenței etnice a regiunii. În planurile de construcție a întreprinderilor industriale nu se ține cont de pregătirea specialiștilor în domeniul corespunzător și nici nu se depun eforturi în vederea soluționării acestei probleme, ci se aduc „specialiști” din alte republici.

Deși în perioada sovietică sunt construite/reconstruite un număr mare de întreprinderi industriale, nu este proiectată dezvoltarea întregii rețele de întreprinderi pentru a prelucra produsele agricole, iar întreprinderile create nu puteau să funcționeze fără intervenții din afara republicii, ceea ce nu a asigurat dezvoltarea durabilă a sectorului industrial.

O altă problemă creată de regimul sovietic este crearea unui sistem comun de asigurare cu resurse energetice și energie electrică, lipsa unor centrale electrice mari, în stare să asigure întreg teritoriul republicii cu energie electrică. Ca rezultat, întreprinderile industriale devin dependente de resursele energetice importate din alte republici unionale, iar odată cu destrămarea imperiului sovietic Republica Moldova s-a pomenit într-o criză energetică profundă.

Însă, cel mai mare prejudiciu perioada sovietică l-a adus mentalității populației, care a pierdut spiritul antreprenorial, al proprietății și al responsabilității personale. Drept consecință, procesul de împrumțărire a țăranilor a decurs anevoios, din varii motive nu toate terenurile agricole sunt lucrate, iar numărul doritorilor de a iniția o afacere proprie lasă de dorit, la fel ca și nivelul de trai al populației.

În pofida tuturor dificultăților create de regimul sovietic, în perioada acestuia a crescut numărul de întreprinderi industriale, suprafețele ocupate de drumuri naționale și internaționale, căi ferate, care au fost utilizate în anii ce au urmat.

Sectorul agricol a beneficiat în urma procesului de mecanizare, automatizare, utilizare a măsurilor de ameliorare etc., ceea ce a servit ca premisă pentru dezvoltarea sectorului particular al agriculturii.

Referințe:

1. *Enciclopedia Sovietică Moldovenească* (vol.VIII). Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești. Chișinău, 1981.
2. *История народного хозяйства Молдавской ССР* (с древнейших времён до 1812 года). Кишинев: Штиинца, 1976.
3. МОХОВ, Н. *Очерки истории молдавско-русско-украинских связей*, Кишинев: Штиинца, 1961.
4. ЗЕЛЕНЧУК, В. *Население Молдавии*. Кишинев: Штиинца, 1973.
5. КАБУЗАН, В. *Народонаселение Бессарабии и области левобережных районов Приднестровья*. Кишинев: Штиинца, 1974.

6. NISTOR I. Așezările bulgare și găgăuze din Basarabia. În: *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*. Seria III, tomul XXVI. București, 1944.
7. DUMINICA, I. Decretul Imperial din 29 decembrie 1819 și reglarea statutului coloniștilor bulgari în Basarabia. În: *Proprietatea funciară în Basarabia: tradiție, organizare și reglementare*. Chișinău, 2011.
8. CIOBANU, Ș. *Basarabia*. Chișinău: Universitas, 1993.
9. *История народного хозяйства Молдавской ССР (1812-1917 года)*. Кишинев: Штиинца, 1977.
10. TURCANU, I. *Relații agrare din Basarabia în anii 1918-1940*. Chișinău: Universitas, 1991.
11. GRIBINCEA, M. *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică (1945-1950)*. Cluj-Napoca: Dacia, 1995.
12. SÎTNIC, M. *Коллективизация сельского хозяйства и формирование класса колхозного крестьянства в Молдавии*. Кишинев: Штиинца, 1976.
13. *Economia națională a Republicii Moldova, anuar statistic 1990*. Chișinău: Universitas, 1991.
14. SOCHIRCĂ, V. *Studiu economico-geografic al sectorului particular al agriculturii Republicii Moldova*: Teză de doctor. Iași, 1999
15. Hotărârea Sovietului Suprem al RSSM nr.485 din 02.06.1991. În: *Monitorul Oficial*, 1991, nr.3-6, art.45.
16. *Территориальная система промышленности*. Кишинев: Штиинца, 1976.
17. *Ghidul orașelor din Republica Moldova*. Chișinău, Tipografia Centrală, 2004.
18. Enciclopedia Sovietică Moldovenească (vol.VII). Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești. Chișinău, 1977.
19. Enciclopedia Sovietică Moldovenească (vol.IV). Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești. Chișinău, 1974.
20. Enciclopedia Sovietică Moldovenească (vol.VI). Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești. Chișinău, 1976.
21. Enciclopedia Sovietică Moldovenească (vol.III). Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești. Chișinău, 1972.
22. Enciclopedia Sovietică Moldovenească (vol.II). Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești. Chișinău, 1971.
23. Codul funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr.107, art.817. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=86518&lang=ro
24. Legea pentru modificarea și completarea Codului funciar, nr.369 din 10.02.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr.13, art.133. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=62468&lang=ro

Date despre autor:

Adelina REVENCO, asistent universitar, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”.

E-mail: revencoadelina@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-4446-3299

Prezentat la 07.04.2020